

Sjømaktseminar 7 (2000)

Kommentarer ved seminarstart av Kontreadmiral Jan Henrik Eriksen

31. august 2000

"Intet er så rommelig som havet, intet så tålmodig.

Det er ikke sant at havet er troløst; ti det har aldri lovet noe: uten krav, uten forpliktelser, fritt, rent og uforfalsket banker det store hjertet – det siste sunne i den syke verden. Men hva er havet for dem som bor ved stranden, får ingen vite; for de sier ingenting. De lever hele sitt liv med ansiktet vendt mot sjøen. Havet er deres selskap, deres rådgiver, deres venn og deres fiende, deres erverv og deres kirkegård.

Men ta så en av disse strandboerne, flytt ham langt inn i landet mellom fjellene i den yndigste dal du kan finne; gi ham den beste mat og de bløteste senger. Han vil ikke røre din mat, ikke sove i sengene; men uten å se seg om vil han klatre fra fjell til fjell, inntil han langt – langt ute skimter noe blått han kjenner. Da går hans hjerte opp, han stirrer mot den lille blå stripe som glitrer der ute, inntil det begynner å glitre blått alt sammen; men han sier ingenting." – På denne måten innledet Alexander Kielland i 1880 sin Garmann & Worse.

Dette er det 7. seminaret Sjømilitære Samfund arrangerer i Hardanger. Seminaret har blitt den viktigste møteplassen for utviklingen av Forsvarets sjømilitære behov og kapasiteter. Jeg takker for anledningen til å frembringe noen synspunkter innledningsvis.

"Sjømakt i det 21. århundret". Hva er det?

Én utvidet definisjon for Norge kan være: Evne til å bruke sjøen til eget formål.

Slik sjømakt innebærer behov for kunnskap og evne til å møte trusler som for eksempel ulykker, terrorister, andre stater med konkurrerende målsetninger, svekket bærekraftig utvikling, osv. Konkret trenger vi blant annet:

havgående handels- og fiskefartøy

kystfartøy for fiske- og transport

infrastruktur for mottak og foredling av ilandførte produkter

infrastruktur for sikker transport og ferdsel

et sjøforsvar

En norsk modell er utviklet for å ivareta dette med våre meget begrensede ressurser. Den norske modellen er samarbeid satt i system. Totalforsvar i krig er ett eksempel. Kystvakten og Redningstjenesten andre. Sett med ideelle øyne, kan det være noe å innvende. F eks er Grunnloven klart restriktiv når det gjelder bruk av militære styrker mot egen sivil befolkning. Ulempene balanseres noe mot reduserte ressursbehov. Andre stater har med interesse studert våre modeller for Kystvakt og Redningstjeneste. Kystforvaltningsutvalget fikk også stor støtte på Stortinget for at samarbeid og dermed den norske modellen er veien videre.

For Sjøforsvaret har dette ført til en mix av fartøyer med hensyn til:

egenskaper på forskjellig trinn på konfliktskalaen (kystvaktfartøyer og KNM)

utholdenhetskrav (autonome fregatter og kystavhengige MTBer)

Når en småstat som Norge skal strukturere sitt forsvar, er kritisk masse en avgjørende faktor. I denne sammenheng bruker jeg kritisk masse som følger: Det antallet enheter i en strukturkomponent, gitt en besetning pr enhet, som er nødvendig for at strukturkomponenten skal

inneha og bibeholde et teknisk faglig tilfredsstillende nivå

inneha og bibeholde et operativt faglig nivå (stridsteknisk og taktisk)

kunne gjenskaffes

Må at strukturkomponentens enhet(er) skal kunne bidra til å løse operative oppgaver på en profesjonell måte i dag og i et ubegrenset fremtidig tidsperspektiv.

Kritisk masse i Norge er forholdsvis høy sammenlignet med andre nasjoner. Dette er slik pga at Sjøforsvaret i Norge har en støtteorganisasjon som er skåret til beinet, og fordi vi alene må utvikle og beherske den spesielle Norskekysten.

Det norske sjøforsvaret har i alle år fokusert på den spisse enden – de operative enhetene. Ved rasjonaliseringstiltak har denne delen vært søkt skjermet så godt som mulig. Dette har ført til en utarming av støtteorganisasjonen i Sjøforsvaret; våpen- og sensorskoler, skoler for taktikk- og prosedyreutvikling og avdelinger som skulle gi direkte støtte til fartøyene våre. Dette stiller ekstra store krav til antall strukturelementer som er nødvendig for å tilfredsstillende kritisk masse, og dette gir et kompliserende sammenligningsgrunnlag for tilsvarende i andre nasjoner. Det forholdet at Norge er en av få nasjoner som fokuserer på kystoperasjoner, bidrar i stor grad også til at kritisk masse er høy i Norge ettersom vi må utvikle taktikker og stridstekniske prosedyrer for kyst- og skjærgårdsoperasjoner på egenhånd, mens andre stater kan samarbeide om "blue water" taktikker og prosedyrer. I tillegg må det anføres at dersom vi viderefører MTBer og UVBer fra bare en klasse, og derved kun gjenanskaffer hvert 25 – 30 år, vil et slikt anskaffelsesprosjekt bli nesten like omfattende og krevende som det å anskaffe nye fregatter. Og fregatter kan bygges med basis i et internasjonalt konsept, ikke så med MTBer og til dels UVBer for norskekysten. Dessuten, dersom kyststaten Norge som må utvikle egne fartøyskonsepter, baserer seg på bare en fartøyklasse innen hvert strukturelement, er sårbarheten stor dersom denne fartøyklassen skulle vise seg mindre hensiktsmessig. I sum blir kritisk masse for det norske sjøforsvaret 5 fregatter av samme klasse, 8 UVBer av to klasser og 12 MTB/kystkorvetter av to klasser. Dersom dette sjøforsvaret forventes å ivareta norske økonomiske- og sikkerhetsinteresser langs hele kysten vår og i norske interesseområder til sjøs, inklusiv bidrag til et forsvar av territoriet, blir det operative behovet mange ganger større. Dessverre har det operative behovet aldri blitt estimert, antageligvis pga urealisme ift kostnader og personellbehov.

På grunn av den grunnleggende ubalansen mellom behov og evne i Norge er det ikke forbausende at Forsvarsstudien 2000 bryter både med det operative behovet for antall enheter og med behovet i kritisk masse da 5 overflatefartøyer vil være alt for lite for å opprettholde kompetanse i både hav - og kystoperasjoner.

Tilstedeværelse. Hvorfor er det viktigere i dag enn under den kalde krigen? Hvorfor er det viktigere i nord enn i sør?

Under den kalde krigen ble det etablert et konkret behov for at norske marinefartøyer fikk en minimumstilstedeværelse i Nord-Norge på 8 – 12 uker hvert år, primært for at besetningene skulle trene og øve i den prioriterte landsdelen, og slik at den styrkemultiplikatoren som ligger i utnyttelse av kyst og klima, ble reell. Hovedoppgaven til Marinen var da styrkeproduksjon for invasjonforsvaret. I dag, når økonomiske interesser og ressursforholdene i uavklarte soner i Nordområdene har kommet frem fra skyggene av den kalde krigen, har oppgaver som suverenitetshevdelse og posisjonering for krisehåndtering samt signalisering av norsk vilje og evne, øket behovet for tilstedeværelse. Håndtering av eventuelle fremtidige kriser/konflikter vil vanskeliggjøres dersom norske kampfartøyer ikke har etablert en rutinemessig patruljering/tilstedeværelse før krisen er et faktum. Kriser kan også oppstå uten at den andre part synliggjør eventuelle forberedelser. Derfor har utviklingen ført til at behovet for militær tilstedeværelse for norske styrker i Nordområdene paradoksalt har øket etter at Den Kalde Krigen ble vunnet.

90% av de sjøområdene hvori Norge har suverene rettigheter finnes utenfor Nord-Norge. NØS utenfor Sør-Norge har faste og klare avgrensninger mot nabostatene, og alle disse har klare interesser i ro og stabilitet i området. Ingen bestrider avgrensningene. I nord bestrider Russland Midtlinjen som skille mellom RØS og NØS. Den midlertidige Gråsonen har eksistert i 23 år. Russland bestrider Norges rett til ressurskontroll i Vernesonen rundt Svalbard. Flere stater bestrider at sokkelen rundt Svalbard er del av Norsk kontinentalsokkel. Eventuelle kriser/episoder i nord vil være langt unna Europas oppmerksomhet.

Under den kalde krigen var trening, øving og forberedelse for krig Sjøforsvarets hovedaktivitet. Hvorfor er det ikke slik lenger?

Trusselen om krig er borte. I dag gjelder det, som jeg nettopp har argumentert for, å være tilstede, både for å tydeliggjøre norske interesser og for å unngå eskalering ved styrkesammentrekninger etter at eventuelle kriser har oppstått. Norske undervannsbåter og overflatefartøyer må derfor jevnlig operere i Barentshavet og i farvannene rundt Svalbard; i tillegg til maritime patruljefly og kystvaktfartøyer. Ideelt bør disse operasjonene kombineres med styrkeproduksjon både for operasjoner i internasjonale oppdrag og for et terskelforsvar i Norge. Ettersom Marinen fremdeles driver et baseorientert treningsmønster ut fra HOS samtidig som hovedvekten av det sjøgående personellet er etablert i Bergensområdet, bør en endring til en større grad av kombinert styrkeproduksjon og utføring av fredsoperative oppgaver i og utenfor Nord-Norge gjennomføres gradvis.

I etterkrigstiden har vi i Norge (også i Sjøforsvaret) søkt etter forbedrede metoder for konvensjonell krigføring. På mange måter kulminerte dette arbeidet med manøvretenkingens prinsipper og langtrekkende kryssermissiler. Man skulle slå fienden ved bruk av kreativitet og fokus på hans svake sider. Paradoksalt var avslutningen av den kalde krigen en erkjennelse av at tradisjonell krigføring på en måte hadde umuliggjort seg selv på grunn våpnenes ødeleggende kraft og TV-øynenes nærgående og kritiske fokus. I all hovedsak er krisehåndtering og fredsopprettende operasjoner prinsipielt annerledes enn tradisjonell krigføring som har sin doktrinære base i prinsippet om "strike hard and fast". Nå er ikke målet å slå fienden, men å finne fredelige løsninger gjennom bruk av begrenset makt. Ser vi tradisjonell krig som ført på ett sted på en kontinuerlig konfliktskala, kan vi se på krigføring

som en av mange metoder for krisehåndtering. Så vi har mye nytt å lære samtidig som vi må ta vare på og foredle gammel kunnskap.

Under arbeidet med FS2000 har det vært diskutert å anskaffe våpen av strategisk verdi til Norge. Langtrekkende missiler og miner til områdelegging er to eksempler. Det argumenteres for at slike våpen er kosteffektive, spesielt for en liten stat. Bruk av slike våpen, ellers trussel om samme, i internasjonalt farvann, vil alltid oppfattes truende og eskalerende, både i konflikter/kriser og i en krigssituasjon. En stat som foretar slike handlinger, må være villig til og i stand til å håndtere den eskalerte situasjonen. Det vil neppe en småstat. Altså mener jeg: store stater – kraftige våpen, mindre stater – defensive våpen. Noen kan spørre: Hva med UVBer og spesialstyrker? For det første, disse er også effektive på taktisk/operasjonelt nivå. Og skulle de bli brukt strategisk, på dypet, er det fordi risikoen for oppdagelse og kompromittering er akseptabel i forhold til den strategiske gevinst. Ikke så med langtrekkende missiler og erklærte minefelt i internasjonalt farvann.

Hva koster et Forsvar? Dessverre er det slik at den eneste kjente statistiske størrelsen i forhold til dette er kostnader per år per innbygger. Og her har Nordmenn solt seg i glansen av det faktum at Norge er blant de beste i NATO-klassen målt i forsvarsinnsats per innbygger. Men vi bygger ikke et forsvar per innbygger. Det er det totale tilgjengelige budsjettet som er avgjørende, og der er vi blant de dårligste, og særlig hvis størrelsen på landet bringes inn i tillegg. Men før vi i det hele tatt får noen operativ evne, må vi bygge struktur og kompetanse. Og det koster, uavhengig av landets størrelse og strategiske betydning. For eksempel har Tyskland et forsvarsbudsjett på 210 milliarder kroner og kan dermed justere budsjett og operativ evne uten å skjære i kompetanse-grunnfjellet. Derimot går det aller meste av våre 25 milliarder til bygging av struktur og kompetanse og svært lite til daglig operativ aktivitet .

Forsvarsgrenene i Norge. Kanskje ikke alle har reflektert over at mye er spesielt i Norge. For eksempel det at vi er det eneste landet som har bygget forsvarsgrener utifra kosteffektivitetskriteria og ikke for å ha inneha selvstendig operativ evne. Den svenske flottan opererer egne helikoptere. Den tyske marinen har endog et eget jagerflyvåpen. Mange av de insparingsgevinster andre land skaffer seg gjennom omorganisering, er allerede hentet inn i Norge.

Kursk-ulykken var dypt tragisk. Men eksplosjoner inne i en neddykket ubåt levner neppe overlevende i noen nasjons ubåter, heller ikke vestlige. Vel kunne de russiske redningsoperasjonene vært mer effektive, og de kunne ha bedt om hjelp noe tidligere. Jeg synes det er positivt at de i det hele tatt ba om hjelp. I forigårs gjennomførte Norge og Russland en felles redningsøvelse mellom Fiskerihalvøya og Vardø. For første gang lyktes det å fly et norsk helikopter inn til Murmansk i forbindelse med øvelsen. I Sovjet ble kanskje ikke det enkelte mennesket verdsatt like høyt som i Vesten. Sikkerhet ble derfor ikke høyt prioritert. Systemforandringer er på gang, men har lang, lang vei å gå.

9 april 1940. Noen refleksjoner. Norges forsvar var først og fremst ineffektivt fordi vi som nasjon ikke hadde noen klart bilde av hvem som var fienden. Derfor var også Gulf-krigen så enkel, samtidig som krigene på Balkan lider av manglende klare fiendebilder.

Dessuten er det slik, krigen har en tendens til komme når du ikke tror det. Og den vil da komme på den måten du tror er umulig. Dette gjaldt angrepet på Norge 9 april 1940 likeså vel som angrepet på Pearl Harbor ett og et halvt år senere. Angriperen vil alltid søke motpartens svake punkter og han vil søke overraskelse. Sikkert som amen i kirka!

Alexander Kielland hjalp meg med innledningen. For å finne en passende avslutning har jeg søkt hjelp hos Petter Dass. I Nordlands Trompet skrev han følgende for over 300 år siden, og som jeg synes er fremtidsrettet den dag i dag:

Du Torsk maa vel kaldes vor Næring og Brug,
Du skaffer fra Bergen saa mangen en Tønd' Rug,
Den stakkels Nordfarer til Føde.

Skull' Torsken os feile, hvad havde vi da,
Hvad skulle vi føre til Bergen herfra,
Da seilet vist Jekterne tomme;

Hvad haver vi andet, her bygger og boer,
End søge vor Føde med Angel og snoer,
Og pløie de Bølger hin grumme.

Og skulle du Herre forkorte din Hand,
At stænge Skrej-Torsken og Fisken fra Land,
Da lagdes vi hastelig øde;

Vort land er ey heller et Canaan sød,
Hvor Marcken med Melk og med Honning omflød,
Her findes ey Druer at plucke;

Nej! Fisken i Vandet, det er vores Brød,
Og mister vi hannem, da lider vi Nød,
Og jammerlig nødes at sukke.